

Dr. Ivan Lah:

Viktor Dyk.

Znani češki kritik F. X. Šalda je zadnjič napisal v „Venkovu“ važno besedo. Začel je namreč pisati o t. zv. „vojni literaturi“ in je prišel na misel, da bi bilo najbolje, ko bi se o vojni literaturi sploh ne pisalo, oziroma, da bi se v literaturi sploh ne govorilo o vojni. Vse, kar se dogaja sedaj pred našimi očmi, je sramota za človeštvo, sramota za kulturo v XX. stoletju krščanstva. Vse to je nizkost, podlost, ponižanje — nekaj tako nečloveškega in nekulturnega, da nas bodo bodoče generacije komaj razumele. Zato bi morali imeti za vse to samo preziranje in pozabljivost. Šalda ne misli pri tem na ono vrsto vojne literature, ki se je s takim uspehom razširila pri naših sosedih, namreč onih vojnih romanov o špijonih in pobojih, polnih krvi in maščevanja: te vrste literatura, hvala Bogu, ni vzcvetela na naših tleh: bila je nemogoča. Privoščimo jo našim sosedom, da z njo naslajajo generacijo sedanosti in da v nji vzgajajo mladino bodočnosti. To je njihova stvar in stvar njihovega okusa. O tej vrsti literature v spodobni družbi sploh ni govora: Šalda je mislil na ona umetniška dela sedanje dobe, ki je v njih odmev sedanjih dogodkov. In tu je vprašanje: ali ima prav? Ali bi bilo sploh mogoče, da bi šlo vse to molče mimo nas? Ali ne bi mislili potomci, da smo lagali sebi in svetu? Nemogoče je, da bi se ne dotikalo nas, kar pretresa svet. Zato se bo v vsaki literaturi zrealila ta doba po svoje. In po tem nas bo presojala bodočnost.

Nekateri so mislili, da bo vojna prerodila človeštvo, da se bo iz strelskih jarkov vrnil nov človek, skovan pod udarci topov, vzgojen v grozi sovraštva in smrti, pretresen v dnu svoje notranjosti. Nov, velik človek, trd in neupogljiv, samozavesten in bojevit, zdrav in krepak, odločen in nepremagljiv. Miloš Marten, pisatelj „Akorda“, ki je bil tudi vojak in je med vojno umrl tam gori nekje ob lepi Jizeri, je bil drugega mnenja: vrnil se bo človek, kakor je bil, slab in filister, utrujen in udan, brez volje in brez sil — pozabil bo trpljenje in bo živel kakor poprej. Kdo ima prav? Po svoji skušnji bi jaz pritrdil Martenu. Vzgoja fronte je popolnoma negotova: trenutno premaga bojazljivost, premaga strah pred krvjo in smrtjo, vzbudi nagon samo-

obrambe, voljo do življenja: a o vsem tem ostane le žalosten spomin, ki budi v srcu stud in odpor. Kako bi moglo iz vse te nizkosti iziti nekaj velikega? Mislite, da ravno iz te grozne propasti zahrepenimo po nebeških zvezdah? Iz ekstrema v ekstrem? Mogoče. Toda o vzgoji fronte si ne delajmo iluzij. Fronta sama ne vzgaja; fronta je samo zgled slabe vzgoje.

Vsak dan slišimo, da bo vojna osvobodila človeštvo. Lepa beseda. Ko bi bila resnična, bi bila vredna, da ostane med nami. Toda v svetu je bilo od nekaj tako, da je vojna zaslužila človeštvo: sedanja vojna je prinesla največje robstvo, ki ga je kdaj poznal svet. Toda beseda o svobodi ni brez pomena. Le spomnimo se na napoleonske vojne: boj za svobodo je nastal šele po Lipskem. Od španskih karlistov do ruskih dekabristov — od junijskih dogodkov (1830) pa do splošnega prevrata (1848) odmeva klic po svobodi, ki se je rodil in vzgajal v času napoleonskih vojen. Nemška mladina, ki je osvobodila Prusijo, je morala l. 1817. s svojo zvezo na Wartburgu začeti nov boj za — svojo svobodo. Kaj so dobili Čehi, ki so se tako navduševali za boj proti Napoleonu in so se tako hrabro bojevali za — svobodo? In kaj je dobila Evropa za to, da se je osvobodila tiranstva? Sveto alijanso. Zato si hočejo narodi že sedaj med vojno zagotoviti to, kar je cilj vojne — svobodo narodov. In boj za to svobodo ne more iti mimo narodne literature. To je naša vojna literatura, izraz našega življenja sedanjosti. Čitali smo o češki vojni literaturi. Imena in naslovi nam niso mogli podati žive slike, ki jo moremo dobiti komaj iz celih knjig. Literatura raste od dne do dne. „Lumir“ n. pr. je prinesel mnogo novih lepih pesmi od Dyka, Macharja, Sove i. t. d., a najlepše so bile konfiscirane. Poleg tega zdaj marsikdo poje pesmi, ki jih konfiscira sam in jih shranja za bodočnost. Tudi pri nas. Kajti zdi se mi neverjetno, da bi ne imeli česa drugega povedati sebi in svetu nego to, kar čitamo po naših mesečnikih. To bi bilo žalostno. Zato podajam ta odlomek za zgled o tem, kako se poje drugod.

Viktor Dyk je izšel iz one mlade generacije, ki je preživela burna leta 1894. in 1897. Iz leta 1894. je znan veliki proces proti „Omladini“ in leta 1897. so nastale znane praške demonstracije, podobne ljubljanskim dogodkom leta 1908. Po praških ulicah je tekla kri in sledil jim je preki sod nad mestom. Ti dogodki odmevajo v Dykovem romanu „Prosinec“ (slov. december). Generacija teh let je prestala vse, preganjanje, procese, ječe — a ostala je nezlomljena v svoji volji. Stala je na svojem državnopravnem programu in je zavzemala v političnem življenju skrajno levo krilo. Pesnik te skrajne levice je bil Viktor Dyk. Opozicija proti vladajočim razmeram je bilo geslo generacije: opozicija proti vladi in proti domačim kompromisom. Ta opozicija odmeva v Dykovih pesmih:

In kjer tribuni klicali so: Mir!
jaz klical sem razkolniško: Na boj!

(Odgovor.)

Dvajset let je od takrat. Te dni so prinašali „Nar. Listy“ Dykove spomine na one decemberske dogodke. Kako se je vse izpremenilo! In glavna izprememba: danes je ona opozicija združila v sebi ves narod. Generacija, ki se ni udala, je zmagala. V „Nar. divadlu“ se je igrala te dni Dykova „Revolucijska trilogija“, katere prvi del „Posel“ se je že pred leti pojavil na odru. Letos je Dyk izdal zbirko „Lehké a težké kroky“ (Lahki in težki koraki). Skoraj polovico pesmi je konfisciranih — toda tudi iz teh, ki so ostale, si lahko ustvarimo sliko pesnika. V knjigi najdemo pesmi iz prvih mesecev leta 1914. in iz časa vojne. V prvih zvone še zadnji odmevi domačih sporov, boj proti mladočehom, odpor proti praznoti in gnilobi življenja. Dykove pesmi se odlikujejo po svoji priprostosti in kreposti. Verz je kratek, jedernat, izraz pogosto neizbran, toda pribit; misel jasna, odkrita, končni akord močan in izrazit. Ni izbirčen niti v motivih niti v obliki: glavna stvar je: povedati resnico in udariti laži v lice. „Nas ni bilo mnogo“ — pravi v svojem „Odgovoru“ — „toda mi nismo iskali sladkih besedi: vsaka beseda in vsak verz je bil udar.“ Nič ni narodu bolj nevarno ko tišina, mir. Zato je bil Dyk proti oni zadovoljni lenobi, ki je zaljubljena v svojo miroljubnost. Dvajset let je dramil zaspano zavest, ki so jo drugi hoteli zazibati v spanje. Dvajset let je motil „javni mir“. Zato so njegove pesmi polne sarkazma in ironije. V „Improvizaciji nekega grdega večera“ čitamo:

Postati velik, slaven, tvoriti, imeti,
govornik biti in bojevnik mas,
to bile zvezde so, ki v njih življenje sveti
se v dneh čarobnih, ko nas v dalji kliče glas.

Kot takrat danes zopet dan zahaja
in zopet gledam jasnih zvezdic žar —
od želj ponosnih ena le še v sreču vstaja:
stopiti brez sramote čez praški trotoar.

Tako je gledal, tako gleda pesnik na javnost. Zakaj generacija, iz katere je izšel, je premagala predsodke in bojazljivost. Nastopila je odločno in se ni spremenila, ni se uklonila. Prinesla je svoje žrtve in ni čakala ne povračila, ne pohvale. Videla je, kako je cinično šel čas svojo pot in kako je javnost živela po svoje naprej, kakor da ni mogoče živeti drugače. Toda njih volja je bila nezlomljiva, kakor je bila neomahljiva njih vera in nepremagljiva njih sila. Osvoboditi sebe in svet od tega životarjenja, ki ni vredno življenja.

„In če padejo tvoji okovi,
naj to svetu pomeni svobodo.“

Vojna je z vso silo padla na češko zemljo. Bilo je mahoma konec domačih preprirov: vse je pokrila železna tišina. Viktor Dyk je gledal dogodke, ki so se dogajali pod to tišino. Vidi vojaka, ki odhaja, vidi majko, ki čaka, vidi starko, ki moli, kaj pomeni vse to? Kam gre svet in kam drdrajo ti vlaki? Mračna tišina. Češka zemlja je ležala v težkem negotovem pričakovanju.

Drhti telegrafski drat
in vse trepeče,
nekaj ima vsakdo rad,
in vse trepeče,
drhti telegrafski drat
in vse trepeče. (Jesenska pesem.)

Vse se boji in trepeče, a ti bodi trden. Ne boj se! Pesnik posluša tišino. Strašna tišina! A glej, tam prihaja po poljani: „Veseli hodec“. Gre in poje. veselo v svet z jasnim obrazom:

„Ne vem, kdo si, od kod in kam —
tvoje resnice in laži ne poznam,
ne tega, kar v tebi se bliska
in poje in vriska.
A bodi kdorkoli, pregnal si mrak,
ko vskliknil: „Naprej!“
si v trenotek težak.
O potnik neznani
na megleni poljani:
hvala na besedi ti tej.“

Pesnik je spoznal in razumel čas. Vzhuru! Na noge! Ne čakajte, ne obupujte!

In sem mislil, da mi iskra švigne,
in sem mislil, da se solnce dvigne.

Ne, tudi v žalosti ni hotel pesnik miru: tudi ta žalost je smrt, umiranje, zato naprej na boj, v življenje. Viktor Dyk se je kmalu „preselil“ na Dunaj. To je bil namreč izraz za to, ako je kdo odšel v znani dunajski kriminal. Da bi se kdo ne vznemirjal. Dyk je našel tam na dvorišču velikega vojaškega sodišča svoje znance: Macharja in Bezruča, drja Kramača, drja Rašina in druge. Sedaj je začel v „Letaku“ izdajati svojo „Tisoč in eno noč v dunajskem kriminalu“. Sploh se mnogo oglašča v „Neodvislosti“ in drugod. Rad politizira. Čas je ugoden. Generacija manjšine je zmagala. Bližajo se odločilni

trenotki. Ali je mogoče molčati, ko zemlja govori? Ali je treba govoriti, ko najbolje govori molk? Čemu besede, ko je vse jasno, ko mislijo vsi eno? Čemu besede, ko je treba samo dejanj? Toda usoda se ne da prisiliti. Sedaj je čas, ko mogočni tok podira stari svet: (V tihem zalivu.) To so sile, ki so nadčloveške. Stara podrtija plove razbita po produ. Nov svet prihaja. Toda doživel ga bo ta, kdor bo živel. Zato, narod, drži se svoje zemlje in živi z njo. Drži se in čakaj, da bo povodenj mimo. Potem pride novo življenje — od daleč, od nekod. Ne samo po sebi — morebiti bo treba poseči v boj — zato pozor na trenotke, ki v njih živi svet. Kajti čas gre naprej in nikdar nazaj.

Igo Gruden :

Pod oknom šumi polnoč.

Pod oknom šumi polnoč
kot tvoja žehteča svila;
kot v vetru ptič zmrzujoč
se misel je vanjo spustila.

Na polju ne gane se klas,
po mraku duhtijo rože
kot dih tvojih mehkih las,
kot vonj tvoje bele kože.

In zdi se mi, da je moje telo
brezglasno med kelihe palo,
in zdi se mi, da čez moje telo
brezglasno je cvetje razpalo . . .

In kot da drhtelo bi tvoje telo
ob mojem drhtečem telesu:
tako mi je toplo in čudno-sladkó
kot roži, ki cvète o kresu.

